

LES XEMENEIES INDUSTRIALS DE LA COMARCA DEL GARRAF (1850-1997)

ISIDRE ROSET I VENTOSA

Les xemeneies són el signe visual més evident de la revolució industrial. Les ciutats catalanes, tot seguint la pauta de les ciutats angleses, aixequen aquests emblemes del progrés fabril.

Aquesta comunicació tracta de la construcció i el desenvolupament de les xemeneies industrials fins al seu enderroc ocorregut durant la dècada dels anys seixanta del nostre segle. També es consignen les que han quedat en peu com a testimoni d'un passat industrial encara proper en el temps i en la memòria dels habitants del Garraf.

LES XEMENEIES INDUSTRIALS DE LA COMARCA DEL GARRAF (1850-1997)

Aquest tema m'ha agradat sempre.

Fa 143 anys que a casa meva n'hi ha una que, juntament amb les dues més que es mantenen amb peu, formen part del patrimoni arqueològic industrial de Vilanova i la Geltrú.

Altres ciutats que en posseeixen i que les tenen catalogades són Terrassa, Sabadell, l'Hospitalet, etc. Representen un testimoni de la industrialització del segle XIX.

Els dies 8 i 9 del mes de maig passat, al Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya a Terrassa, s'organitzaren unes jornades per als "Amics de les Xemeneies", guiades per l'arquitecte Sr. Pereira. Una de les finalitats de les jornades era preservar i tenir cura de les que encara resten dempeus. Com a assistent a aquestes jornades he descobert la importància i representativitat de les xemeneies des del punt de vista de:

- L'arqueologia industrial.
- L'antropologia.
- Les belles arts.
- L'escultura.
- La fotografia.

Les personalitats, entre altres, que hi presentaren comunicacions, cadascuna dins la seva especialitat, foren:

- Sr. Manuel Delgado, antropòleg de la Universitat de Barcelona, conegut per les seves aparicions a la TV.
- El catedràtic de Belles Arts Sr. Bedosa.
- Historiadors de Portugal.
- Enginyers d'Itàlia.
- I un fotògraf de Texas (EUA) resident a Olot.

Es va parlar des què és una xemeneia fins a per què serveix el seu càlcul físic-químic, tema presentat per un enginyer termotècnic: és el càlcul d'esforços (vent, neu, pluja i llamps) que ha de suportar la xemeneia, tema presentat per un arquitecte. També es va tractar el tema de la construcció de l'obra per l'artesà i els operaris, sempre seguint els plànols i la memòria tècnica que estudia la bastida exterior, sense repenjar-se mai a la xemeneia. De la doble paret, la part interior de la qual és de material refractari amb un espai buit, i la part exterior o fust, obra vista de maó amollat a cada tram de dos o tres metres d'alçada.

La construcció d'una xemeneia de 40 a 60 metres, en els primers temps, era de sis mesos; les últimes construïdes als anys trenta es feien en tres mesos a causa, principalment, de l'avenç de les tecnologies: construcció, fabricació a les bòbiles, mitjans de transport i elevació, mitjans mecànics i tècnics.

L'artista vilanoví Enric-Cristòfol Ricart i Forment, xilògraf i pintor, estava enamorat de les xemeneies de Vilanova; així ho manifestava en una entrevista al *Diari de Vilanova* i ho plasmava al vitrall de l'Ajuntament col·locat ara fa cinquanta anys i en la xilografia que il·lustra aquest escrit, on es veuen les moltes xemeneies de les fàbriques a costat dels campanars. Les xemeneies sextuplicaven els campanars existents.

Avui encara estem a temps d'equiparar les tres que en resten amb els campanars i catalogar-les al Catàleg del Patrimoni Artísticoindustrial.

La recerca de les xemeneies enderrocades ha estat un treball d'investigació molt laboriós però agraït. Molts amics m'han ajudat: amb fotografies dels enderrocaments, fotografies aèries o des de l'alçada dels campanars, torratxes amb vistes parcials i postals dels anys quaranta i cinquanta.

1963. Fàbrica de Mar (foto R. Bellmunt).

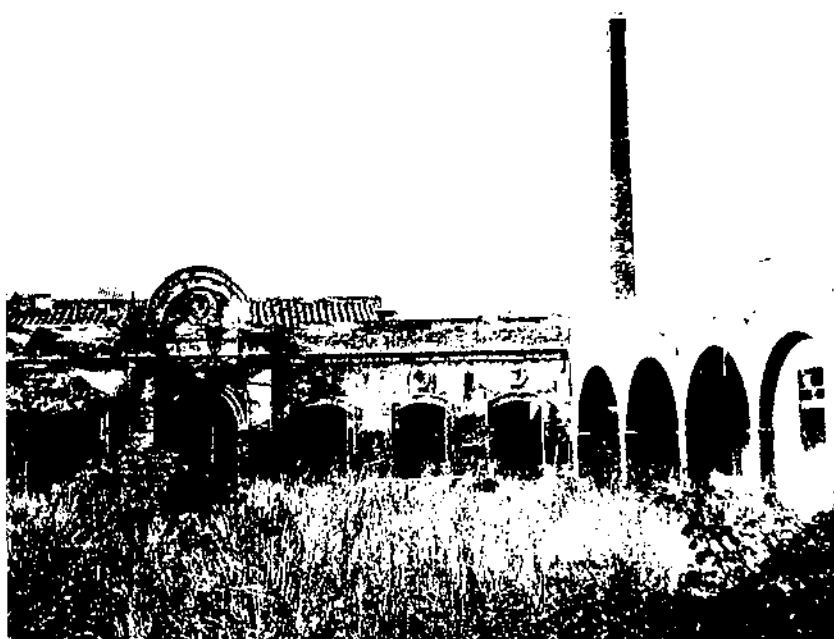
Les anècdotes dels enderrocs són ben curioses, per exemple el de la més alta, de 49 metres, dos menys que el campanar de Sant Antoni Abat i que es va enderrocar l'any 1942. Segons m'explica el meu bon amic i veí Joaquim, que l'any 1942 va entrar a la Pirelli, quan n'era director el Sr. Terzi, amb motiu de l'arranjament de la fàbrica fou dinamitada el dia abans de l'entrada de les tropes que comandava el general Yagüe.

A la part que toca a la via fèrria, es trobava al bell mig del pati la xemeneia més alta, insígnia de la Vilanova industrial, i els directius varen condemnar-la a l'enderroc. Col·locaren una càrrega explosiva a la base i una vegada explosionada la xemeneia, en un acte de sacrifici, van quedar dempeus tres metres de la base; devia ser que la mateixa expansió de l'aire la va sostenir. Més feina a fer. Aleshores

un valent de la colla va haver de pujar fins a dalt a manera d'escalada per lligar-hi una corda, i així tota la colla estirant va derruir aquell símbol construït l'any 1902.

Les fotografies ens mostren l'enderrocament de la xemeneia dels Tallers Tomàs, de 22 metres; els encarregats no devien saber com estava construïda, puix en caure a terra va quedar partida en dos trossos. Seria massa extens parlar de cadascun dels enderrocaments de més de vint xemeneies.

Un amic capità de la marina mercant m'assenyalava que a la «Ruta de les costes» (*derrotero*) es coneixia Vilanova i la Geltrú per la particular imatge de les més de vint xemeneies fumant que s'albiraven des d'enfora (en l'argot mariner) o, com nosaltres diríem, des de mar endins.

1964. Fàbrica de tubs Roig Hermanos (foto R. Bellmunt).

1997. Foneria Isidre Roset, xemeneia en peu actualment (foto R. Bellmunt).

Crec que això dona a conèixer succintament la gran importància que varen tenir les xemeneies en el seu temps, però no oblidem que en aquesta societat del benestar també tenen la seva raó d'ésser. Un exemple és la que tenim ben a prop, la de la Central Tèrmica del Foix a Cubelles. Té 175 metres, abans havia estat projectada amb una alçada de 150 metres, però es va haver d'elevat en 25 metres més quan, per una real ordre, donaven una tolerància del sofre fins al 2,5 per cent; això plantejà un estudi fisicoquímic perquè el paraigua dels gasos tòxics fos més ampli, segons els vents predominants en la zona.

En la redacció d'aquesta comunicació faré constar tots els aspectes tècnics, antropològics i, fins i tot, els artístics de les xemeneies.

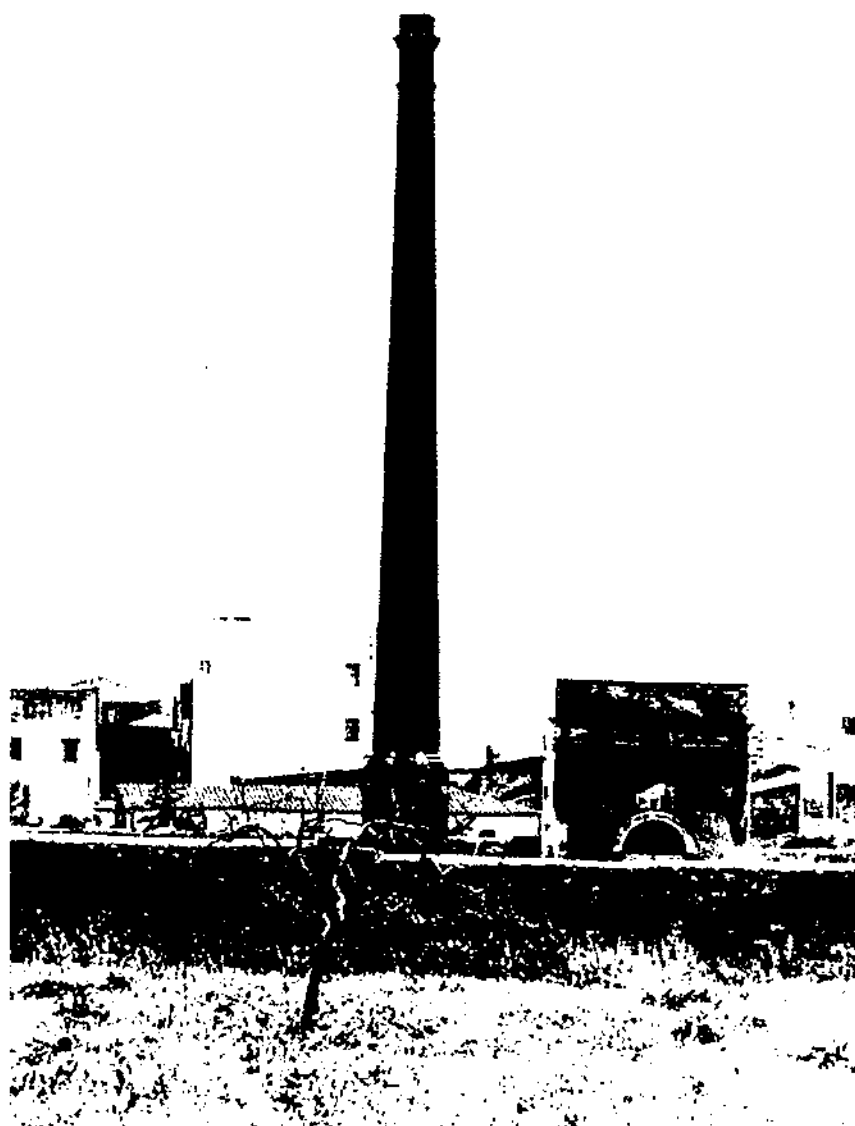
Per acabar, us diré que hi ha una xemeneia de la família que té 17 metres i molta gent no l'ha vista encara. Espero i confio que amb l'ajut dels «Amics de les Xemeneies» consti al catàleg del patrimoni historicoartístic i d'arqueologia industrial.

ANTECEDENTS HISTÒRICS

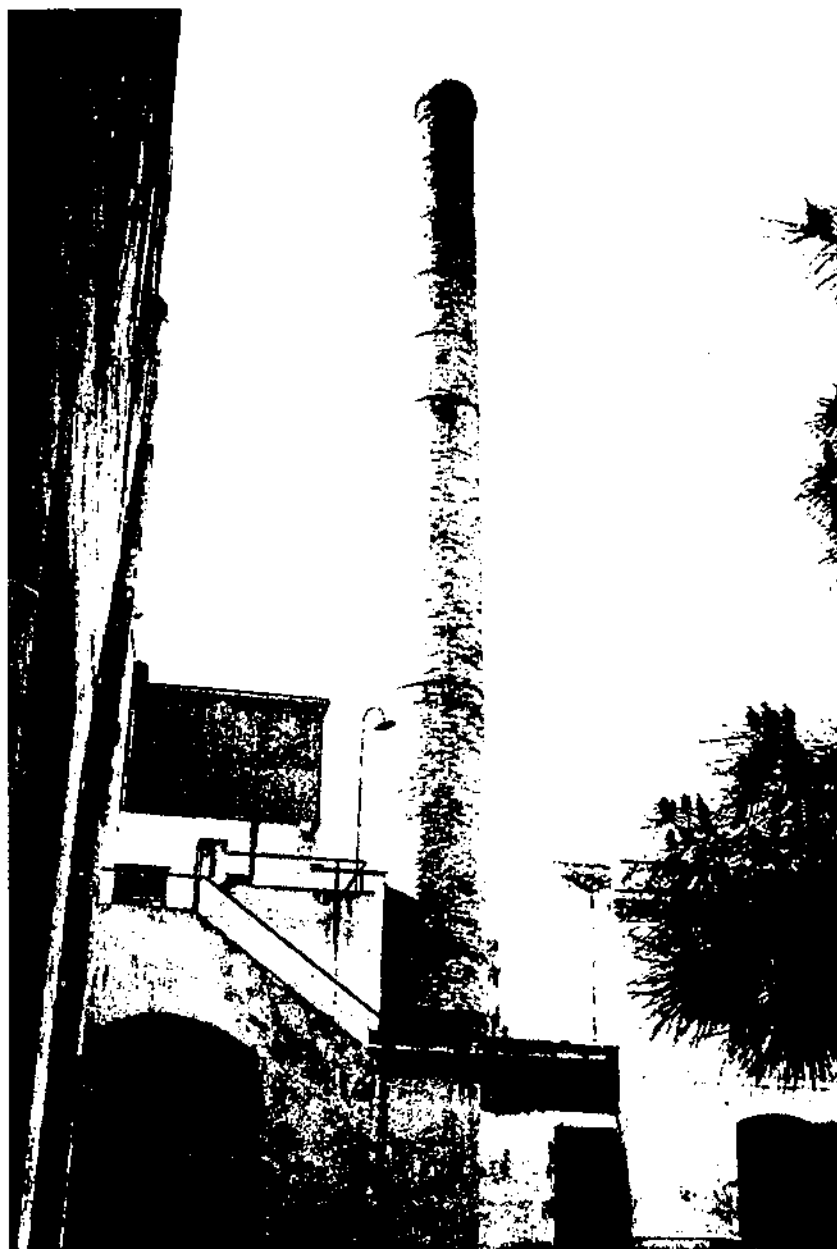
Cap a finals de segle XVIII, Watt introduí a les màquines de vapor un gran nombre de perfeccionaments, i obtingué una sèrie de patents des de 1769 a 1781 referents al doble efecte: a la condensació en un recipient especial i a l'expansió a la camisa de vapor.

La màquina és la clàssica màquina de balanci amb paral·lelogram de Watt, que va assolir reduir el consum de carbó de 4,5 quilos/cavall/hora a encara 2,8 quilos/cavall/hora.

Les màquines horitzontals només s'utilitzaren des de 1850, pel gran inconvenient de l'ovalització del cilindre a causa del fregament del pistó a la seva paret interior.

Fàbrica de ca l'Escoda (foto Vicenç Carbonell i Virella).

Fàbrica de cal Ganeta, xemeneia en peu actualment (foto R. Bellmunt).

S.A. Talleres Tomás (foto R. Bellmunt).

CONSTITUENTS D'UN MOTOR DE VAPOR

- 1 - Generador de vapor.
- Aparells productors de calor.
- Aparell de combustió: llar.
- Aparell de productor de tir: xemeneies, insuflador o aspirador.
- Aparell per evacuar els productes de combustió: xemeneies.
- Aparells productors de vapor.

Màquina de vapor:

- 1 - Cilindre amb èmbol i accessoris.
- 2 - Condensador.
- 3 - Mecanisme de transmissió.
- 4 - Aparells reguladors.

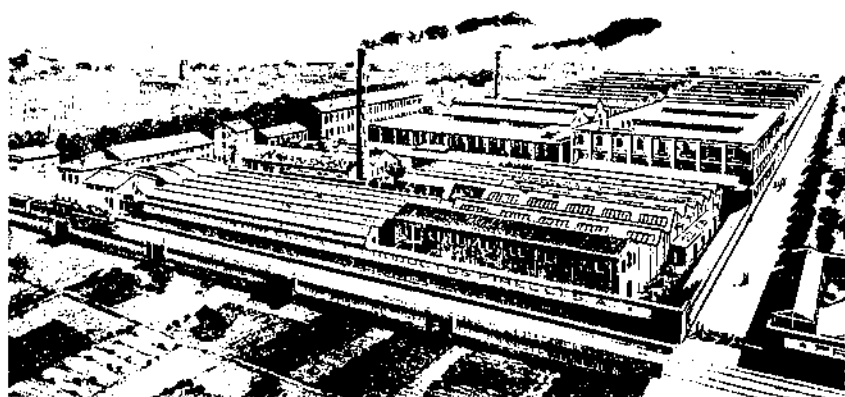
XEMENEIES

A la comarca del Garraf hi havia moltes xemeneies; a sota de cadascuna hi havia una màquina de vapor, o dues, o més. Era el signe dels temps de la industrialització o revolució industrial, com s'anomena als llibres d'història.

Les referències que fan els historiadors locals Garí, Coroleu, Freixa, A. Virella, X. García no són completes pel que fa a les xemeneies i són força confuses quant a les màquines de vapor. Però Casimir Martí, a *Vilanova i la Geltrú 1850-1975*. Vol. I, en parla a bastament en tractar de les matrícules industrials i de les potències de les màquines de vapor de les fàbriques tèxtils i mecàniques a Vilanova i la Geltrú.

Quan fumaven totes les xemeneies i xiulaven les sirenes per l'entrada dels diferents torns a les fàbriques, pels carrers de la Vilanova industrial s'observava el moviment dels obrers que s'apressaven a anar a casa a dinar i retornar a la fàbrica per completar la jornada de treball que, normalment, era de dotze hores diàries.

Albert Virella, a *Les classes socials a Vilanova i la Geltrú*, comenta: «Eren construïts estranys temples deïficans la màquina, amb xemeneies per campanar i amb fum negre en lloc d'encens.» (Pàg. 77)

L'establiment de Vilanova i la Geltrú per a la fabricació de conductors i cables elèctrics i d'articles diversos de goma.

Vista des de la cúpula del Museu-Biblioteca Balaguer. 21-4-59 (foto Mas).

ENCAIX HISTÒRIC

La construcció de xemeneies industrials de maó ceràmic a Catalunya coincideix amb l'adopció de la caldera a vapor com a nova tècnica energètica.

Cap a la segona meitat del segle XIX s'havien aixecat ja les primeres localitzacions fabrils catalanes, que deixaren de construir-se a la meitat del segle XX.

La major part de xemeneies que es poden veure a les fotografies són diferents quant al remat superior i el tub o fus de secció circular, quadrada, octogonal i espiral.

Vilanova disposava d'una majoria de xemeneies circulars-còniques i de xemeneies quadrades (Roig Hermanos, Fènix i fàbrica del gas) o bé octogonals, com la de ca l'Escoda.

Altura:

Les altures totals: base, fus i remat superior més freqüents oscil·laven entre els vint i trenta metres. Xemeneies de més de trenta metre, cas de les dues de Productes Pirelli, de quaranta-nou i trenta vuit metres respectivament, eren per a les indústries més importants, ja que de la màquina de vapor a la combustió de carbó de Cardiff eren més importants. L'anomenada Fàbrica de Mar de Francisco Ferrer i Vidal, entre la rambla de la Pau, el carrer del Gas, el carrer Conxita Soler i el passeig Marítim, tenia dues xemeneies germanes amb unes alçades de més de trenta metres, com es pot observar a la fotografia. L'enderroc d'aquesta fàbrica, l'any 1963, i en darrer terme l'enderroc de les dues xemeneies es presenta en una fotografia pertanyent a l'arxiu del bon amic Ramon Bellmunt.

Aquestes dues xemeneies varen ser enderrocades amb una diferència de quinze dies. La primera, la més propera a la platja, caigué el dia 5 d'octubre de 1963 (*Diari de Vilanova*, núm. 934) i la segona, més a prop de l'església de Mar, el dia 19 d'octubre de 1963 (*Diari de Vilanova* núms. 896, 897 i 905).

Una altra de les fàbriques importants va ser la de ca l'Escoda amb una xemeneia, ja esmentada, de més de trenta metres d'alçada i

Vista parcial. 17-1-63 (foto Mas).

Vista des del campanar de Sant Antoni Abat. 6-7-59 (foto Mas).

amb una potència amb vapor de vuitanta cavalls, amb la combustió de tres quilos de carbó/cavall/hora, la qual cosa representava una despesa de tres tones de carbó de Cardiff en una jornada de dotze hores. Aquest carbó era desembarcat a la platja de Vilanova i transportat en carros de cavalls fins a peu de fàbrica.

Per a aquesta combustió era necessària una xemeneia en la qual el volum de gasos i tiratge adequat permetessin una combustió òptima. La base d'aquesta xemeneia podia arribar a tenir tres metres de diàmetre. Les dates de la matricula industrial corresponen a una màquina de vapor múltiple de cinc cilindres i quinze tubs bullidors.

La fàbrica Xoriguer

Raó social: "Puig, Rafeques y Marqués", el 1855, que passà a la denominació social "Puig y Cía." el 1911.

La força motriu provenia de la màquina de vapor de seixanta-cinc cavalls amb una caldera de condensació i expansió de tres cilindres i quatre tubs bullidors. La xemeneia, d'uns trenta metres, estava situada a costat de la fàbrica de ca l'Escoda.

La Fàbrica de la Rambla

Des de 1857 fins a 1879 sota el nom de "Gispert, Soucheron y Cía." i l'any 1866 amb el d'"Asberg, Soucheron y Cía."

La màquina de vapor anava alimentada per una caldera de quatre bullidors i quatre cilíndriques amb una potència de cinquanta cavalls. Una de les tres xemeneies era de trenta-cinc metres d'alçada i de secció circular, una altra era de secció quadrada una mica més baixa, de trenta metres, i la tercera, més petita, que no era visible des del carrer, d'uns catorze metres. Les dues darreres eren de les calderes per al blanqueig i per a la màquina de midó.

Reproducció d'un gravat al boix d'Enric C. Ricart.

Sitges. Vista des del Baluard.

La Fàbrica del Portal de Mar

Raó social: "Amigó, Moncunill y Cía." des de 1848. No hi ha constància de xemeneia, però sí que a la matrícula industrial consta una màquina de vapor de setze cavalls.

Foneria i tallers Roset al carrer Llibertat

Fundada l'any 1851, la xemeneia es va aixecar el 1854. El taller mecànic i la foneria disposaven d'una petita màquina de vapor (16 cavalls) i d'una xemeneia d'una alçada de divuit metres, que es pot veure actualment al pati interior del restaurant Avi Pep i que encara és en ús per a la cuina del restaurant.

Cal Ganeta

La xemeneia més popular en l'actualitat va ser preservada de l'enderroc que varen sofrir les altres. La seva alçada és de vint-i-cinc metres i es pot contemplar des d'una plaça oberta que du aquest mateix motiu.

Calibradora mecànica

És l'última de les tres xemeneies de Vilanova actualment en peu, es va aixecar l'any 1926 pels empresaris suïssos per a un forn de recuita dels perfils calibrats que hi fabricaven. Aquests terrenys han estat adquirits pel Supermercat Sabeco i ha estat salvada la xemeneia que quedarà com a testimoni del passat industrial de Vilanova enmig de l'aparcament d'automòbils.

Xemeneies a Sitges

A la fotografia de la vista parcial de la platja de Sitges des del Baluard a finals de segle XIX, es poden observar dues xemeneies, la més alta (trenta-dos metres d'alçada), a primer terme, és la de la fàbrica de sabates de Juan Tarrida (1874-1908) i la segona, que és més ampla i més baixa, és la de la fàbrica de gas de Josep Planes, situada al carrer de Sant Antoni, i que per un càlcul molt aproximat podem dir que feia uns vint-i-dos metres d'alçada.

La xemeneia de can Tarrida va ser construïda l'any 1854 per "Batlló y Cía." (tèxtil) i funcionava per una màquina de vapor amb la corresponent caldera alimentada per carbó anglès. Posteriorment va ser usada per la fàbrica de sabates.

CONCLUSIONS

Les xemeneies de la comarca del Garraf sumaven un total de vint-i-vuit, totes elles erectes durant un temps fins que als anys seixanta varen ésser enderrocades les fàbriques i les xemeneies per guanyar sòl urbà per a la construcció d'habitatges.

Part de les fàbriques varen ser traslladades a terrenys més apartats del centre de la vila.